

El poblat de navetes de s'Hospitalet en el seu marc territorial i cultural

Bartomeu Salvà Simonet¹

I. Introducció

El jaciment prehistòric de s'Hospitalet és un conjunt arqueològic prou conegut pel públic en general. És tracta d'un indret molt visitat tant pels mallorquins com pels turistes, ja que es troba a un lloc ben comunicat i proper a zones turístiques importants.

Els primers estudiosos que visitaren el lloc foren Watelin i Mayr a principis de segle. Però no es realitzaren intervencions destacades fins al 1958, amb una neteja de brossa per part de l'equip dirigit pel Dr. Lluís Pericot. Cap al 1973 es realitzà una primera planimetria del talaiot quadrat, i s'iniciaren les campanyes d'excavació a partir de 1975.

L'equip dirigit pel Dr. Guillem Rosselló, depenent del Museu de Mallorca, fou subvencionat per la Direcció General de Belles Arts; inicià els treballs l'any 1975, i els finalitzà el 1985. En tot aquest temps s'han realitzat tasques importants d'excavació, que s'han centrat en el talaiot quadrat, en les habitacions adossades a aquest, i en el gran recinte rectangular. Però el que centra l'atenció d'aquest estudi no són aquestes restes més espectaculars, sinó les navetes, pràcticament arrasades i que se situen a l'exterior del poblat talaiòtic.

Algunes notícies sobre l'excavació d'aquestes navetes portades a terme entre el 1983 i 1985, han anat apareixent a diferents escrits sempre de forma parcial. En aquest article es pretén resumir i juntar tota la informació que fins el moment s'ha publicat de les excavacions de les navetes.

També s'ha afegit un petit estat de la qüestió de l'època en què s'edificaren aquests edificis. L'últim apartat de l'estudi fa referència a la possible relació que els habitants de les navetes de s'Hospitalet tenien amb el seu entorn i amb les estratègies de supervivència més viables. Finalment, s'intenta recrear quina era la relació amb el món dels morts, i amb els altres poblats veïnats.

1. Membre de l'Equip del Laboratori de Prehistòria de la Universitat de les Illes Balears.

II. El poblat

És un poblat de navetes amb quatre estructures localitzades fins al moment. Totes aquestes estan molt arrasades, i algunes fins i tot gairebé no conserven ni els fonaments. Això es pot deure en part a l'existència d'un poblat del Talaiòtic d'Apogeu i del Talaiòtic Final en el mateix indret. Aquests nous assentaments degueren utilitzar les pedres de les navetes com a material de construcció (Fig.1/B).

Estructura I. Estructura en avançat estat de destrucció. Així i tot es pot observar clarament la planta. Té 16,60 m de llargada i 7,5 d'amplada a la façana. L'interior té 16,5 m per 3,5 m. L'alçada no supera els 40 cm a cap part (Fig.1/C). A l'entrada conserva un element que es va repetint a totes les navetes, ens referim a la col·locació de lloses per diferenciar l'exterior de l'interior. A la part central es localitzà una llar, anomenada per Rosselló com "hogar parrilla" (ROSSELLÓ,1989). Aquesta estructura de combustió disposa d'una graella oval delimitada per tres pedres i folrada amb fang que actua com a material refractari. Les dimensions de la llar són: 0,70 per 0,70 m i la "graella" amb una longitud d'1,40 m i una amplada màxima d'1,20 m.

Estructura II. Naveta molt arrasada, i també excavada per l'equip del Museu de Mallorca, encara que no ha estat publicada. Es conserva una llargada màxima de 10,30 m i una amplada de 8,50 m. A l'interior la cambra fa 8,50 m de llargada i 3 m d'amplada. Un dels murs laterals "E" presenta una orientació diferent a la de la resta de l'edifici. Aquí també es troba una nova llar, amb unes dimensions de: 0,72 per 0,70 m, i amb una "graella" d'un metre de longitud per 0'90 m d'amplada màxima (ROSSELLÓ,1989).

Estructura III. Ens trobam amb una naveta geminada, una d'elles conserva tota la seva planta. Les seves mesures són: 7,20 m d'amplada a la façana, i 16,80 m de llargada. La cambra fa 15,30 m de llargada i 4,10 d'amplada. L'excavació es començà, però encara no s'ha finalitzat.

Estructura IV. És una naveta que es troba en molt mal estat de conservació, i de la qual s'intueix lleugerament la planta, que fa als voltants dels 16 m de llarg.

Altres. Es poden observar altres murs que podrien pertànyer a diverses estructures, encara que no es pot assegurar que sien navetes.

Materials. El jaciment ha donat un conjunt ceràmic destacat, i a més amb un context i datacions. Es tracta de peces de les quals en moltes ocasions s'ha pogut reconstruir tot el seu perfil, i és així com es documenta un tonell de grans dimensions, olles carenades de vora girada plana i altres estris, catalogats a la taula formal del Dr. G. Pons (PONS,1989:175). És de destacar alguna peça que segons Pons es basa en la tradició pretalaiòtica de les olles globulars (PONS,1989:175). Pel que fa a la indústria lítica es trobaren alguns percutors de pedra i una mola. En referència als metalls es va trobar un matxet de bronze tipus "Lloseta" de petita mida. El més destacable emperò és la troballa a l'igual que a Can Roig Nou d'evidències secundàries, com són els motlles. Hi ha un motlle de matxet tipus "Lloseta" de major mida que l'anterior, un de bracerola, un de punxó i un de destrall (Fig.2).

Datacions de C/14. A la llar de la naveta Ponent s'han obtingut les següents datacions (PONS,1999:101)²:

N. INVENTARI LABORATORI	DATAció MITJANA
NL-455/UBAR-388	1349 cal. BC.
NL-456/UBAR-689	1395 cal. BC.
NL-457/UBAR-390	1410 cal. BC.

III. El context cultural: el pretalaiòtic³

Aquest moment de la prehistòria mallorquina ve definit per les següents característiques cronoculturals:

- Definició

Cronològicament s'enquadraria aproximadament entre el 1750 i el 1100 aC.

- 1) Les manifestacions arquitectòniques típiques són:
 - a) Les navetes serien l'estructura d'habitació més característica d'aquest període. Encara que no es pot obviar l'existència d'estructures de tipologia diversa, com és el cas de cabanes o, fins i tot, la continuïtat, de forma residual, de l'hàbitat a les coves naturals.
 - b) Els llocs d'enterrament serien els hipogeus, de tipologia descrita anteriorment, o les coves naturals.
- 2) Estandardització de la cultura material.
 - a) Les ceràmiques vendrien caracteritzades per les formes típiques dels hipogeus i de la Naveta Alemany. Les més comunes són: els bols, vasos troncocònics, olles globulars amb llavi exvasat i monyons perforats, i recipients molt carenats amb bases hemisfèriques o planes.
 - b) Detalls típics dels hipogeus, coves naturals i dòlmens, com són els punxons de tipologia variada, i els ganivets de fulla triangular, i reblons per a l'emmanegament
 - c) Botons i penjolls d'os de tipologia variada.

2. Aquí no presentam més que les mitjanes d'aquestes datacions. Per a més informació, consulta la tesi del Dr. Gabriel Pons i Homar (PONS,1999)

3. Aquesta època de la prehistòria de Mallorca ha estat rebatiada contínuament, nosaltres no volem entrar en aquesta polèmica, ja que està totalment fora de lloc en l'estudi que realitzam. Encara que pensam que el mot pretalaiòtic no és del tot acceptable, almenys amb l'amplitud amb la qual alguns autors la consideren, definint-ho com tot el que es desenvolupa abans del Talaiòtic. Darrerament l'equip que dirigeix el Dr. Lull ha eliminat aquest mot (LLULL *et alii*,1999). Nosaltres en aquesta ocasió mantindrem la paraula en qüestió, encara que volem deixar clares les nostres reserves pel que fa a la seva utilització. Així i tot entenem com a "Pretalaiòtic", la cultura que se situa just abans del Talaiòtic, i que l'equip abans esmentat defineix com a Navetiforme (en totes les seves fases).

3) Una economia i societat poc definida i sobre la qual a hores d'ara només es poden fer hipòtesis.

4) Intensificació de l'ocupació del territori, amb un elevat nombre d'assentaments de nova planta.

- Últimes interpretacions del registre arqueològic

Fins a l'actualitat aquestes manifestacions culturals, s'han vist com un tot compacte. Però pareix ésser que cap al 1400 aC es donen una sèrie de canvis en el registre material. Aquests es caracteritzen per:

- 1) Les ceràmiques sofreixen un important canvi i els estris comuns del moment anterior es veuen gairebé totalment substituïts. Les noves peces vénen caracteritzades per l'aixovar identificat i datat a la naveta Ponent de s'Hospitalet. Les dues formes més característiques serien els tonells de vora triangular i les olles de vora girada plana.
- 2) Pel que fa als metalls pareix ésser que hi ha un increment de la quantitat de peces de bronze, i destaquen les troballes que s'han fet de motlles de foneria a la mateixa naveta Ponent de s'Hospitalet. Destaca l'aparició de braçals i de matxets de tipus "Lloseta".
- 3) Possible abandonament dels hipogeu d'enterrament.

Tot això s'ha volgut interpretar com una prova de l'inici de la cultura talaiòtica, que explicaria així totes aquestes transformacions (ROSSELLÓ, 1979:95; 1987:428) (PORCEL,1988) (PLANTALAMOR,1991) (PONS,1999). Nosaltres, en més d'una ocasió, ja vàrem plantejar que això no pareixia el més lògic (CALVO i SALVÀ,1997)⁴ (SALVÀ,1999).

4. A falta d'anàlisis paleoeconòmiques que ens permetin estudiar els sistemes productius de l'època i apropar-nos als esquemes socials, l'arquitectura que reproduïx l'organització de la comunitat es converteix en l'únic element d'aproximació als canvis socials. En aquest sentit, l'abandonament de les navetes i la construcció de talaiots i poblats fortificats reflecteixen un canvi important en l'estructura social i econòmica. El talaiot, enfront de la naveta, implica l'esforç d'un grup de persones per construir un element que funcionalment i espacialment té un comportament diferent. La naveta té una funcionalitat clara com a lloc d'habitació d'un grup familiar, mentre que el talaiot es relaciona amb una finalitat de caire més comunal. Per tant, es passa de realitzar un important esforç per construir una estructura en benefici propi (construcció d'una naveta com a hàbitat familiar) a construir uns edificis per benefici de la comunitat o d'algú diferent d'un mateix. L'esforç és semblant, però el benefici que s'obté d'aquest esforç no ho és.

En aquest sentit, l'aparició de construccions talaiòtiques i l'abandó de les d'origen pretalaiòtic és el reflex clar d'una evolució de l'estructura social i econòmica. A nivell social, es tendeix cap a una major complexitat i a una contínua jerarquització. A nivell econòmic, suposa el pas d'un aprofitament comunal dels recursos cap a fórmules on l'excedent de la producció s'anirà concentrant progressivament a mans d'uns pocs.

Tots aquests processos que s'inicien ja en el pretalaiòtic i que es consoliden en el talaiòtic, s'han explicat tradicionalment amb l'arribada de nova gent que imposa, amb més o menys força, un nou model econòmic, una nova organització de l'espai i, en definitiva, una nova cultura. Aquestes propostes no acaben de definir ni l'origen dels nous canvis ni la relació amb el substrat indígena (ROSSELLO-BORDÓY,1979:195; 1987:428)(PORCEL,1988)(PLANTALAMOR,1991).

L'altre opció ha estat l'acceptació d'una evolució de la societat explicada únicament per raons internes (FERNÁNDEZ-MIRANDA,1991). En aquest cas, es deixen sense explicar fets importants com són l'enorme similitud, existent en aquesta època, entre Mallorca i Menorca, les semblances amb illes com Sardenya i Còrsega, i l'aparició d'un important moviment comercial relacionat amb la ruta dels metalls, a on les Balears han de tenir un pes important com a lloc de pas i a recer d'aquest comerç.

Al nostre parer, aquest fenomen de transformació econòmica i social s'explica molt millor des de la conjunció d'una doble perspectiva: evolució endògena-estímul exògen. En el pretalaiòtic final ens trobam amb una societat que, fruit de la seva pròpia dinàmica, va agafant una complexitat cada vegada més gran. Aquest procés es veu accelerat i potenciat per l'augment de les relacions comercials, tant de caràcter local, com de llarga distància, relacionat aquest últim amb l'obtenció de metalls. El resultat de tot aquest procés fou l'aparició de la cultura talaiòtica (CALVO I SALVÀ,1997).

Darrerament, un equip d'investigadors ha plantejat que, encara que hi ha uns canvis econòmics, a més d'un possible abandonament dels hipogeu, això en cap moment no implica un canvi cultural radical, i molt menys poblacional. De fet, es proposa que aquestes transformacions, a pesar que són innegables, no fan més que explicar el procés evolutiu d'una cultura, que ells anomenen navetiforme, i que, per raons encara no aclarides, als voltants del 1400 aC sofreix alguns canvis importants (LLULL *et alii*,1999:52-53). Tant és així que aquests investigadors plantegen una divisió cronocultural de la cultura de les navetes (LLULL *et alii*,1999:42-57), i que es pot resumir de la següent manera⁵:

NAVETIFORME I

- a) Cronològicament va del 1600 aC al 1400 aC.
- b) Els llocs d'habitació i els edificis més representatius són les navetes.
- c) S'excaven els hipogeu de planta allargada, a més d'utilitzar-se coves naturals, com la de Can Martorellet a Pollença. També es reutilitzen alguns dels dòlmens, construïts en fases anteriors.
- d) La cultura material s'uniformitza.
- e) A nivell territorial, hi ha una concentració de població als poblats de navetes.

NAVETIFORME II

- a) Cronològicament va del 1400 aC al 1200 aC.
- b) Els llocs d'habitació segueixen essent les navetes, que a més encara es van construint.
- c) Els llocs d'enterrament ja no seran els hipogeu, sinó que els cadàvers es dipositaran en coves naturals tancades per murs ciclopis, com seria el cas de sa cova des Càrritx.
- d) Hi ha un canvi important en els aixovars ceràmics, els quals, igual que en la fase anterior, també s'uniformitzen.
- e) Econòmicament i socialment, s'organitzarien de forma més aviat autònoma, amb una producció econòmica basada en la subsistència.

NAVETIFORME III

- a) Cronològicament es troba entre el 1200 aC i el 1050 aC.

5. La darrera proposta de periodització s'ha dissenyat per part de l'equip dirigit per Vicens Llull, trencant amb rotunditat gairebé tots els plantejaments anteriors (LLULL *et alii*, 1999:11-72). Aquests investigadors, fent una acurada revisió de tot el que s'havia fet fins aquell moment, a més d'afegir els resultats de les excavacions de sa cova des Càrritx, des Mussol i ses Aritges a Ciutadella, han realitzat una nova cronologia de la prehistòria de Menorca i de Mallorca.

- b) Les navetes continuen com els llocs d'habitació més comuns, encara que apareixen noves estructures com el conjunt de Son Real i s'Illot.
- c) En el món funerari hi ha una continuïtat amb l'etapa anterior, ja que llocs com sa cova des Càrritx se segueixen utilitzant.
- d) Hi ha un increment molt important dels aixovars metàl·lics, amb una presència més elevada de peces metàl·liques a tots els nivells.
- e) Concentració de població a nuclis més densos com és el cas des Figueral de Son Real.
- f) Socialment hipotetitzen que pot haver-hi una certa divisió social, encara que no molt accentuada. Econòmicament s'intueix l'existència d'una certa agricultura, i una ben constatada ramaderia.

A hores d'ara el tema està en revisió per part de tota la comunitat investigadora i el problema no es troba ni molt menys solucionant. El plantejament de la divisió tripartida que presenten Llull i altres ens pareix del tot coherent, ja que la idea d'un moment de naixement, apogeu i declivi no té cap possibilitat d'ésser contradita.

La qüestió més sagnant del discurs entre uns teòrics i altres se centra en el fet de si en aquesta època (1400 aC) ja hi ha, o no, talaiots, o almenys edificis que es puguin anomenar talaiòtics, amb unes estructures prou diferents de les navetes⁶. Els estudiosos que defensen un sorgiment de la cultura talaiòtica a un moment més antic creuen que sí, encara que els exemples esgrimits, es mouen dins un terreny poc clar. Els partidaris d'una continuïtat entre abans i després del 1400 aC fan un exhaustiu repàs de totes les datacions associades a talaiots o a estructures interpretades com a talaiòtiques, arribant a la conclusió que a cap d'aquestes no es pot dir amb total seguretat que hi ha cap evidència d'edificació o construcció talaiòtica abans del 1100-1050 aC (LLULL *et alii*, 1999:58-66).

El problema se centra en l'aparició d'un nou aixovar ceràmic molt característic d'aquests moments. La qüestió a debatre és si aquestes peces apareixen, o no, en estructures talaiòtiques o només a navetes⁷. Pel que fa al cas de Mallorca, pareix clara l'adscripció d'aquests materials a les navetes (CALVO I SALVA, 1997). El que ja no queda tan clar és que se'n trobin a talaiots o estructures talaiòtiques. Així i tot, no podem oblidar l'aparició d'unes restes pareescudes, encara que no idèntiques (formes més evolucionades?) al talaiot quadrat des Vincle Vell a Palma (ROSSELLÓ, 1962).

6. Això és així ja que interpretar el sorgiment d'una nova cultura, només per alguns canvis en la cultura material, que ningú nega, i que són prou evidents, pareixen del tot insuficients per explicar un canvi tan important com el sorgiment de la cultura talaiòtica.

7. Hem de pensar que aquestes peces estan ben datades a les navetes, ja que les datacions de C14 associades amb el tipus de material que ara ens interessa és molt clara. És per això que seria revelador trobar materials idèntics a talaiots, ja que si bé no estariem davant unes cronologies absolutes, les comparacions podrien aclarir la problemàtica.

La revisió d'antics materials de prospecció, a més de l'excavació de la necròpolis de s'Illot des Porros, ha permès constatar la presència de grans tonells idèntics als de les navetes, a molts dels nombrosos illots que rodegen l'illa (GUERRE-RO, 1997)(SANMARTÍ I HERNÁNDEZ, 1999). Encara que aquesta evidència tampoc no ens serveix per parlar de talaiòtic o no, ja que en els illots esmentats gairebé mai no hi queden restes constructives.

Un altre problema amb què ens trobam és amb la classificació que Llull i altres fan dels metalls "navetiformes", referint-se sobretot a ganivets de fulla triangular, punxons i algun braçal. Encara que actualment no es pot negar que això sigui així pel que fa a l'espai cronològic inicial, sí que hi ha alguns arguments que apunten cap a altres opcions a partir del 1400 aC. Un dels fets més rellevats és l'amortització d'un motlle d'un matxet de tipus "Lloseta", i d'un d'aquests estris en miniatura, a la naveta Ponent de s'Hospitalet. Aquestes peces, com a molt prest, s'han de datar en l'última de les cronologies que tenim de la llar de foc d'aquesta naveta (1349 aC). Així, es pot plantejar la hipòtesi que les peces associades a estris pareescuts, podrien ésser almenys de fabricació igual d'antiga que el bronze de s'Hospitalet. Això ens porta a reinterpretar els dipòsits que s'han trobat a Mallorca, gairebé sempre sense context.

Un exemple seria el cas del dipòsit de Lloseta, entre les peces del qual es troba un dels citats matxets. De forma indirecta, això es veuria corroborat per la també possible antiguitat d'un altre, dels bronzes del lot; ens referim als pectorals de varetes cilíndriques, que es tanquen en peces triangulars. Delibes de Castro i Fernández-Miranda cercaren els paral·lels cronològics i culturals d'aquestes peces i plantejaren que podrien ésser peces de filiació nòrdica, amb una clara connotació local. Cronològicament, se situarien en el talaiòtic I (que s'inicia en el s. XIV aC) i perdurarien fins el talaiòtic II (DELIBES DE CASTRO I FERNÁNDEZ-MIRANDA, 1988:122-124).

Nosaltres, en canvi, pensam que això es pot matisar, ja que encara que els autors abans esmentats neguen qualsevol influència mediterrània (DELIBES DE CASTRO I FERNÁNDEZ-MIRANDA, 1988:123), això no és així, ja que en el coll del faró Amenemhet III amb una cronologia aprox. de 1830 aC (SCHULZ I SEUDEL *et alii*, 1997:140), apareix un objecte exactament igual que els de Mallorca⁸.

Aquest treball no té com a objectiu aprofundir en aquests aspectes, encara que existeix la possibilitat que els canvis que pareixen intuir-se als voltants del 1400 aC siguin prou importants per pensar que les transformacions que es produeixen almenys a Mallorca (i segurament també a Menorca), són sense cap dubte molt importants i que al llarg del temps derivaran en la cultura talaiòtica. Com es produeixen aquests canvis és un dels grans problemes a resoldre per la comunitat científica que treballa a Mallorca, encara que no es pot obviar un possible increment de la producció, que a nivell arqueològic es manifestaria en un augment de conteni-

8. Ens referim a l'estatua d'Amenemhet III, procedent de Medinet el-Fayum, del temple de Sobek. Datat al 1830 aC. L'estatua és de granodiorita; amb una alçada de 100 cm. Actualment es troba depositada al Museu del Caire, Museu Egipci, JE 20001.

dors per emmagatzemar. Aquest excedent, a més, podria canalitzar-se cap a un comerç exterior, vislumbrat gràcies a les troballes de gran quantitat de tonells a certs illots de Mallorca (a s'Illot des Porros es troben quantitats ingents d'aquestes peces), i que servirien per intercanviar productes locals⁹ amb altres procedents de l'exterior. Possiblement entre aquests darrers hi hauria metalls. En un primer moment aquests tendrien un valor extraordinari, i per això seria lògic que fossin constantment reutilitzats quan es fessin vells, o bé que també servissin per demostrar la riquesa dels seus propietaris i que, per tant, no s'amortitzassin pràcticament mai, essent guardats com a vertaders tresors. Això explicaria que no es localitzen des d'un primer moment en coves d'enterrament, o en els llocs d'habitació. És per això que alguns dels dipòsits que es troben a Mallorca (Lloseta, Son Pizà, etc.) reflecteixen la necessitat d'amagar i conservar el patrimoni dels seus propietaris (sigui a nivell de família, clan o poblat)¹⁰.

IV. El territori (Fig.1/A)

A. El medi natural

A continuació s'exposen les dades empíriques, ja que són el primer pas per entendre com s'estructurava l'explotació del territori a època pretalaiòtica a la zona de s'Hospitalet (Taula I).

DADES TERRITORIALS DEL POBLAT DE S'HOSPITALET

COORDENADES UTM	522-663 / 4.370-903
ALÇADA	88 m
EXTENSIÓ	30.250 m ²
TOPOGRAFIA	A zona plana
TIPUS DE SÒLS	III, IV, VI, VII i VIII

DISTÀNCIES ALS RECURSOS MÉS PRÒXIMS DE S'HOSPITALET

MAR	2 km
PEDRERES	?
METALL	50' 195 km
FONT	4'9 km
BASSA	?
ALBELLÓ	?
TORRENT	0'2 km
AIGUAMOLL	3'5 km
SAL	2 km

9. El Dr. Guerrero hipotetitza que els mallorquins podrien oferir sobretot productes d'aprovisionament, com serien la carn fumada o salada, o pells de bestiar. Aquests productes serien fàcilment emmagatzemables en els grans tonells localitzats als illots, i també bons de transportar en vaixells (GUERRERO,1998)

10. La datació d'alguns dels dipòsits mallorquins en aquestes cronologies tan antigues no és ni molt manco del tot clara, encara que pensam que es pot plantejar com a hipòtesi, sobretot pel que fa a l'evidència de les datacions de s'Hospitalet, i al fet que els pectorals poden ser també antics (encara que és ben evident que els mallorquins no es poden datar en el 1800 aC, els egipcis poden perdurar fins el 1400 aC.)

L'aigua és, sense cap dubte, un dels recursos naturals més importants per a l'establiment humà. En el territori que estudiam no s'ha localitzat cap font propera. Això ens obliga a cercar altres possibles estratègies d'explotació dels recursos hídrics. És així com nosaltres hem pogut constatar que existeix una estreta relació entre els poblats de navetes de la zona i basses d'aigua permanent. Aquestes es localitzen a llits de torrens ja que si bé l'aigua no circula més que en breus moments cada any, els nivells freàtics dels torrens solen (o solien) ésser molt elevats, i sorgia així l'aigua cada estona en forma de basses, les quals presenten un cabdal suficient per abastir els ramats, i les diferents necessitats que pugui tenir una comunitat prehistòrica. Aquesta possibilitat que les basses d'aigua fossin un dels punts més cercats pels pretalaiòtics s'ha pogut intuir a s'Hospitalet, i a tots els poblats dels seus voltants.

Un altre element rellevant a tenir en compte a l'hora d'instal·lar una nova comunitat és sense cap dubte la qualitat dels sòls, i la topografia. El primer punt és fonamental per tot el que fa a les activitats no només agrícoles sinó també ramaderes. A s'Hospitalet, igual que a gairebé tots els poblats de la zona, hi ha una ampla varietat de tipus de sòls des del tipus III, passant pels de tipus IV, VI, VII fins el de tipus VIII. Els més rendibles per a l'explotació són, sense cap dubte, els de tipus III, enmig dels quals se centra el mateix poblat, fent-se menys bons com més ens allunyam del lloc d'habitació. Aquesta varietat de terres segurament va fer possible una explotació més intensa de les millors terres. Es destinaren els sòls de menor qualitat a pastures, i cultius marginals, o bé a la recollida de llenya¹¹ i altres recursos naturals. La situació del poblat a una zona planera ens fa pensar que els seus habitants es preocupaven més per l'explotació econòmica del territori, que no per possibles tensions amb llocs habitats propers.

Un factor a tenir molt en compte a l'hora de pensar en les raons perquè els pretalaiòtics s'instal·laren en aquest indret, és la proximitat de la mar (2,1 km). Nosaltres pensam -igual que altres autors (PONS,1999) (GILL,1994)-, que en el pretalaiòtic pogué haver-hi una estratègia econòmica amb projecció vers el mar i les seves possibilitats d'explotació econòmica, que es concreten en la pesca, la recol·lecció de marisc i el comerç amb l'exterior. Tots aquests factors poden reflectir-se en una situació espacial propera i intencionada a la mar, que possibilita als poblats costaners viure amb menys territori que els assentaments de l'interior. La mida més reduïda dels possibles territoris dels poblats propers al mar, en relació als dels poblats de l'interior, així pareix demostrar-ho. Fins i tot els indrets situats a les costes podrien oferir productes rellevants, com seria el peix fumat, la sal, etc.

També s'ha d'afegir que la mar és una bona via per als contactes, que possibilita establir intercanvis ràpids amb la resta de l'illa (vorejant les costes), i també amb l'exterior. De fet, és de fora d'on arriba l'estany i segurament el coure (molt

11. De fet, els últims estudis realitzats als Closos de Can Gaià confirmarien que la llenya més utilitzada a una zona amb unes característiques similars a les de s'Hospitalet era l'ullastre, arbre molt present fins i tot a l'actualitat, i que a més crema molt bé. Això a més permetria que s'explotassin les millors terres, i que l'ullastre que creix a sòls de baixa qualitat no tengués gaires problemes per seguir existint en quantitats importants, fins i tot a una zona molt explotada per l'agricultura i la ramaderia.

llunyà per terra). Així i tot, en cap moment no pensam que hi hagués una especialització total en l'explotació dels recursos abans esmentats, ja que, per exemple, en el poblat de navetes dels Closos de Can Gaià, s'han trobat nombroses restes d'ovicaprins, que demostren, per tant, una àmplia gamma econòmica.

B. Relacions home-home

Igual que abans, oferim, en primer lloc, les dades que ens han ajudat a relacionar s'Hospitalet amb la resta de jaciments que es troben a la zona. Ens referim sobretot a les distàncies, visibilitat, i orientació (Taula II).

JACIMENT	HA/NE ¹²	KM	VISIBLE	ORIENTACIÓ
CAN FERRANDO	Ha	13'4	No	N-W
ES ROSSELLS	Ha	16'75	No	N-W
CORRAL DES MOROS	Ha	4'8	No	N-W
CLOSOS DE CAN GAIÀ	Ha	7'15	No	S-W
SA PUNTA	Ha	15'1	Sí	S-W
SON MAIOL	Ha	4'5	No	N-W
SA VALL	Ha	5'5	Sí	N-W
COVES DE SANTUERI	Ha	7'35	Sí	N-W
CALA MURADA	Ne	3'1	Sí	S-W
SA MOLA	Ne	10'4	No	N-W
CAN JORDI MERAVELL	Ne	10'6	No	N-W
SA BASSA	Ne	11'8	No	N-W
CAN SOLARET	Ne	13'1	No	N-W
CALA SANAU	Ne	10	No	S-W
ES ROSSELLS	Ne	16'9	No	W
ES FANGAR	Ne	3'9	No	W
S'ALJUB DEN MEL	Ne	9	No	W
CAN ESTAPOLL	Ne	16'3	No	N-W
SON FADRINET	Ne	17	No	W
CALA BOTA	Ne	2'1	No	W
NA SOCORRADA	Ne	14'7	No	S

La mesura estimada de l'extensió del poblat de s'Hospitalet és de 30.250 m², i la del seu possible territori¹³ de 16,42 km². En relació als altres llocs d'habitació dels voltants, podem dir que la distància entre cada un d'ells mai no és menor de 2 km, i la mitjana és de 3,82 km. Els poblats més propers, sempre els trobarem entre

12. Per simplificar la taula hem optat per les següents sigles: Ha – Lloc d'habitació i Ne – Necròpolis.

13. Aquesta estimació sobre l'extensió del territori s'ha calculat amb la tècnica dels polígons Thiessen, sobre la qual hi ha una certa polèmica pel que fa a la seva exactitud per les societats prehistòriques. Crec que és un problema que ja he tractat amplament en un altre indret i, per tant, no entrarem ara a discutir sobre la fiabilitat o no d'aquest sistema (SALVÀ, en premsa). Encara que m'inclin a pensar que només té una certa utilitat com a organització del territori que s'ha d'estudiar, i no com un fidel reflex de la realitat.

els 2 i 5,5 km de distància, essent excepcionals les distàncies de 6 o més km, deixant així sempre un marge mínim de terres a explotar per cada comunitat d'individus. També pareix ésser que la densitat de poblats sobre el terreny és alta, encara que no podem assegurar si passa el mateix amb la població.

Alguns aspectes més sobre la utilització de l'espai en el pretalaiòtic es poden intuir de forma totalment hipotètica, amb les escasses dades que tenim. Per una banda, la inexistència de defenses o la localització a llocs molt accessibles ens fa pensar que els contactes entre les diferents comunitats devien ésser pacífics. Aquestes relacions es poden intuir gràcies a l'existència d'una cultura material molt homogènia, no únicament a la zona estudiada sinó a tota l'illa, fet que deixa clara la vinculació, almenys comercial, entre els diferents homes i dones, no només de Mallorca, sinó segurament també de Menorca.

La distribució dels poblats de navetes a sobre de l'espai és irregular, però amb un mínim de pautes com són: la relació amb els recursos necessaris per a sobreviure, i la necessitat de mantenir un cert vincle amb els altres poblats, ja que les distàncies entre ells fan inviable pensar que no hi hagués contactes constants¹⁴.

Finalment, hem de parlar del lloc d'enterrament dels homes que habitaren s'Hospitalet a l'època de les navetes, i que gairebé segur que es localitzava a cala Bota. En aquest indret existeix un torrent que vessa a la mar excavant en el seu pas un espectacular barranc, en el qual trobam diferents àrees d'enterrament, com són un hipogeu, i una balma, ambdós clarament pertanyents a l'època que s'estudia en aquest escrit. S'han de destacar que els enterraments a torreneres i a penya-segats vora el mar (siguin naturals o artificials) es donen sense exclusió a tots els poblats de zones costaneres que s'han estudiat, i aquest fenomen es pot explicar per causes rituals (SALVÀ, en premsa). De fet, el Dr. Jordi Hernández ha apuntat aquesta possibilitat per explicar la localització del jaciment funerari de Son Real. Aquest indret que correspon a una època molt més moderna (talaiòtic final), pareix presentar una continuïtat com a lloc d'enterrament ja des del pretalaiòtic (HERNÁNDEZ, 1998:25). La distància entre el poblat de s'Hospitalet i la necròpolis no és excessivament llarga (2,1 km), encara que es troba en el límit de les distàncies entre poblats i necròpolis que va dels 250 m fins els 2 km. Aquest quilòmetratge segurament venia marcat més per raons de tipus ritual (la presència del mar), que no per la distància en si.

Finalment podem interpretar sempre des del punt de vista de la hipòtesi que els habitants de les navetes de s'Hospitalet trobaren un indret que reunia totes les condicions indispensables per instal·lar-s'hi, com és l'existència de sòls d'una certa qualitat pel cultiu, amb un torrent i, per tant, segurament també unes basses d'aigua properes, a més de la proximitat del mar, sempre interessant per complementar l'economia de la comunitat. També solucionarien els seus problemes relacionats amb el més enllà, enterrant els seus morts a cala Bota. A més d'establir contactes propers amb els altres poblats de la zona, i possiblement altres de més llarg abast amb la resta de l'illa, i amb l'exterior.

14. Una possible explicació en aquest fenomen seria que les comunitats que habiten en aquests poblats tenguessin unes relacions de tipus familiars, essent, de fet, uns una disgregació dels altres, que a un moment determinat, la falta de recursos hagués pogut obligar a cercar un nou territori d'explotació econòmica.

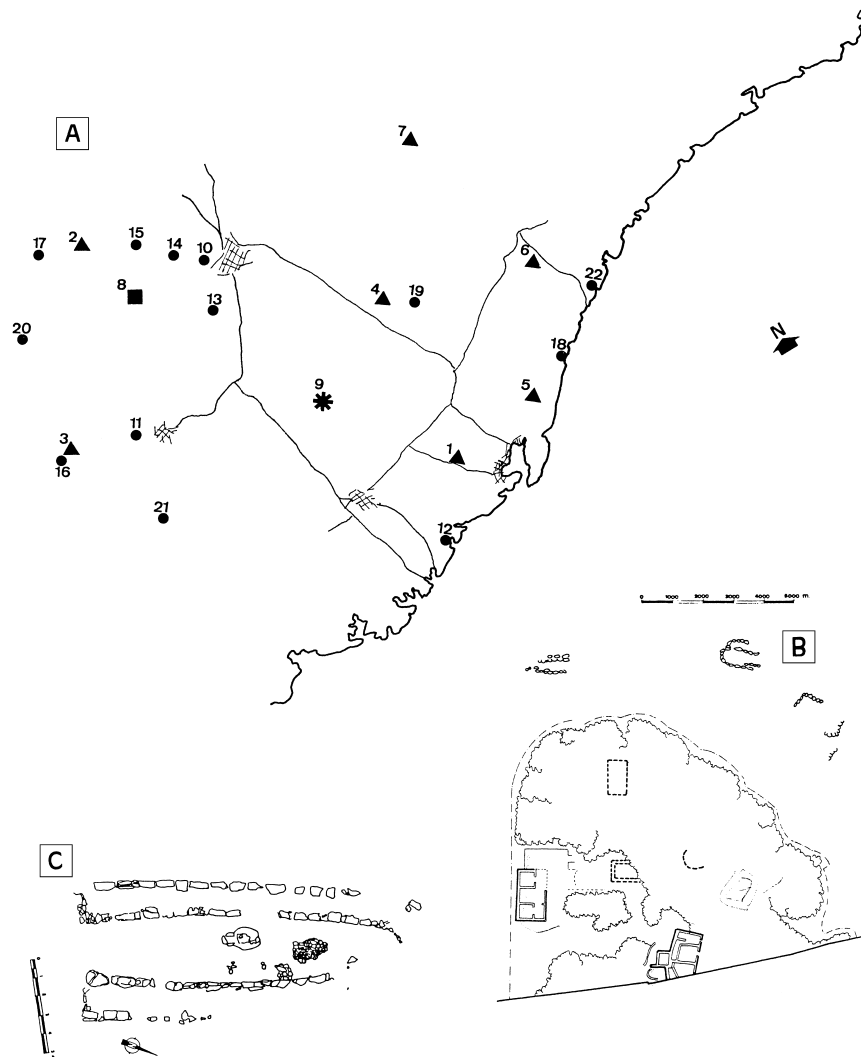

Fig. 1.- A.- Mapa dels jaciments que es relacionen amb S'Hospitalet, i funcionalitat de cada un d'ells. 1. Closos de Can Gàia, 2. Can Roig Nou/Son Maiol, 3. Es Rossells I, 4. Es Corral des Moros, 5. Sa Punta, 6. S'Hospitalet, 7. Sa Vall, 8. Son Burguera, 9. Coves de Santueri, 10. Sa Mola, 11. S'Aljub den Mel, 12. Cala Sanau, 13. Can Jordi Meravell, 14. Sa Bassa, 15. Son Solaret, 16. Es Rossells II, 17. Can Estapoll, 18. Cala Murada, 19. Es Fangar, 20. Son Fedrinet, 21. Na Socorrada, 22. Cala Bota.
 -▲Poblat de navetes. -■ Assentament en cabanes. -✱ Assentament en coves i abrics.
 -●Necròpolis.

- B. Situació de les navetes de S'Hospitalet (Museu de Mallorca).
- C. Naveta Ponent de S'Hospitalet

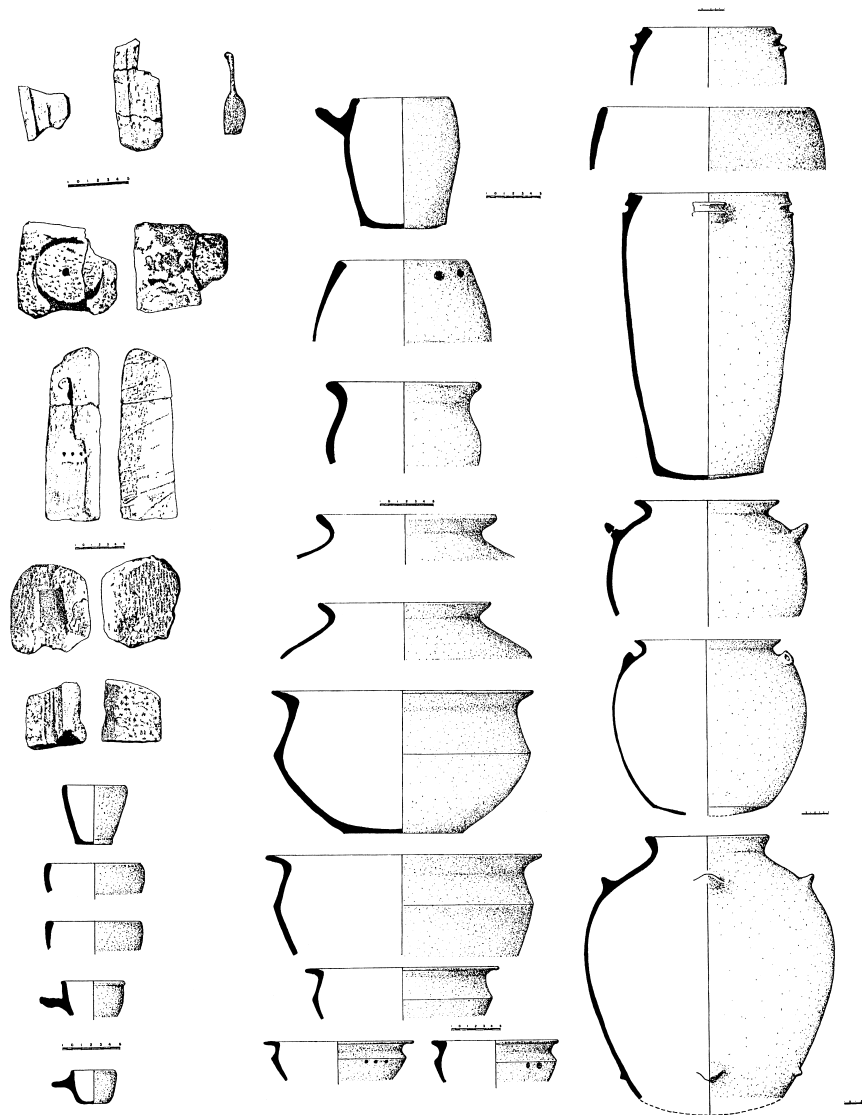

Fig. 2.- Materials de la naveta de Ponent de S'Hospitalet, segons el Museu de Mallorca.

Bibliografia

- ALCOVER, M. (1941-42). "El hombre primitivo en Mallorca". Vol II. Palma.
- CALVO TRIAS, M; COLL CONESA, J.; GUERRERO AYUSO, V.M.- (1997).- "El Dólmen de S'Aigua Dolça". En *CNA*.
- CALVO TRIAS, M y SALVÀ SIMONET, B (1997). "El Bronze Final a les Balears. La Transició cap a la Cultura Talaiòtica". *Quaderns d'Arca* 14 Palma.
- CANTARELLAS CAMPS, C. (1972). "Excavaciones en Ca Na Cotxera (Muro, Mallorca)" *NAH Prehistoria I* Madrid.
- CAMPS COLL, J. y ROSSELLÓ BORDOY, G. (1972). "Excavaciones en el complejo noroeste de Es Figueral de Son Real (Santa Margalida, Mallorca)." En *NAH. Prehistoria*.
- CAMPS COLL, J. y ROSSELLÓ BORDOY, G. (1973). "Las excavaciones de Son Oms (Mallorca)" En 1996-1971 *XII CNA Jaén* 1971. Zaragoza.
- CASTRO, P. *et alii*. (1996). "Cronología de la Prehistoria reciente de la Península Ibérica y Baleares (c.2800-900 cal. ANE)". En *BAR International Series* 652. Oxford.
- ENSEÑAT, C. (1971). "Excavaciones en el Navetiforme Alemany, Magallug, Calvià". En *NAH 15*. Madrid.
- FERNÁNDEZ MIRANDA, M (1978). "Secuencia Cultural en la Prehistoria de Mallorca". En *Biblioteca Praehistorica Hispana*. Vol. 15. Madrid.
- GUERRERO AYUSO, V. M (1997). *Cazadores y Pastores en la Mallorca Prehistórica*. Ed. El Tall, Palma.
- LLULL, V.; MICÓ, R.; RIHUETE, C. Y RISCH, R. (1999). *La Cova des Càrritx y la Cova des Mussol. Ideología y sociedad en la prehistoria de Menorca*. Barcelona.
- MAYR, A. (1914). "Über die vorrömischen Denkmäler der Balearen". P.32-33. Munich.
- PLANTALAMOR MASSANET, L. (1991). L'Arquitectura prehistòrica i protohistòrica de Menorca i el seu marc cultural. Maó.
- PLANTALAMOR MASSANET, L. *et alii* (1984). "Formas de población durante el segundo y primer milenio en Menorca. Son Mercer de Baix. Transición entre la Cultura Pretalaiòtica y Talaiòtica.". En *Deia Conference of Prehistory BAR International Series* 229. Oxford.
- PONS I HOMAR, G. (1997). "Dades per el coneixement del Pretalaiòtic Final de Mallorca a través de l'anàlisi macroespacial En *BSAL* 53 Palma.
- PONS I HOMAR, G. (1999). *Anàlisi espacial del poblament al pretalaiòtic final i al talaiòtic I de Mallorca*. Col·lecció la Deixa, 2. Monografies de Patrimoni Històric. Consell Insular de Mallorca. Palma.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1964). "Las navetas en Mallorca" En *Studi Sardi* 19. Cagliari.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1965). "Arquitectura ciclòpea Mallorquina" En *Arquitectura Megalítica y Ciclòpea Catalano-Balear* CSIC. Barcelona.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1966). "Excavaciones en el círculo funerario de Son Bauló de Dalt" *EAE* 51. Madrid.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. (1983). "El poblado prehistórico de Hospitalet Vell (Manacor)". A *Monuments de les Illes Balears*. Nº1. Institut d'Estudis Balearics
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1987). "Mallorca en el Bronce Final (ss. XVI-XII a.C.)" En *Atti del 3º Convegno di studi. Un millennio di relazioni fra la Sardegna e i Paesi del Mediterraneo*. Selargius-Cagliari.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1989). "El hogar parrilla en las navetas mallorquinas" En *Ampurias* 48-50 (1986-1989). Barcelona.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. y CAMPS COLL, J. (1976). "Canyamel. Excavaciones en Capdepera (Mallorca) 1ª campaña. En *NAH Prehistoria* 5. Madrid.
- ROSSELLÓ-BORDOY, G. *et alii*. (1967). "Análisis de radiocarbono en Mallorca" *Trabajos del Museo de Mallorca* 1 Palma.
- SALVÀ SIMONET, B. (1998). "L'Hàbitat Pretalaiòtic a Mallorca. El cas de Pollença"
- SALVÀ SIMONET, B. (inèdit). *Anàlisi Territorial del Pretalaiòtic Ple i Final al Llevant de Mallorca*. Tesi de Llicenciatura U.B. Barcelona, juny de 1999.
- SALVÀ SIMONET, B.; CALVO TRIAS, M; PÉREZ MERINO, R. (1996). *Memòria d'excavació del Poblat dels Closos de Can Gaià (Felanitx)*. Consell Insular de Mallorca (inèdit.). Palma.
- SALVÀ SIMONET, B.; CALVO TRIAS, M; PÉREZ MERINO, R. (1997). *Memòria d'excavació del Poblat dels*

Closos de Can Gaià (Felanitx). Consell Insular de Mallorca (inèdit.). Palma.

SALVÀ SIMONET, B.; CALVO TRIAS, M; PÉREZ MERINO, R. (1998). *Memòria d'excavació del Poblat dels Closos de Can Gaià (Felanitx)*. Consell Insular de Mallorca (inèdit.). Palma.

SALVÀ SIMONET, B.; CALVO TRIAS, M; FORNÉS, J. (1999). *Memòria d'excavació del Poblat dels Closos de Can Gaià (Felanitx)*. Consell Insular de Mallorca (inèdit.). Palma.

WATELIN, L.C. (1909). "Contribution a l'etude des monuments primitifs des Iles Balears". A *Revue Archeologique*. P.349-341. París.